

בנותי בני ירושלים

פרק 3
היציאה מהחומות

כתבה ועיצבה:
תמר הירדני

בנתיבי ירושלים

פרק 3:

היציאה מהחומות

כתבה ועיצבה: תמר הירדני

תוכן העניינים

4.....	הקדמה
5.....	החיים בירושלים עד המאה ה-19
10.....	ירושלים מתמלאת באנשים
14.....	מדוע לא יצאו מהחומות?
17.....	יוצאים מהחומות!
18.....	1. משכנות שאננים
28.....	2. שכונת מחנה ישראל
33.....	3. שכונת נחלת שבעה
39.....	4. שכונת בית דוד
45.....	5. מאה שערים
51.....	ומה הלאה?
52.....	שובי בת ירושלים
53.....	סוף דבר

הקדמה

בימים אלה אנו חוגגים מלאות יובל שנים לאיחוד ירושלים.

חמישים שנה חלפו מאז שהעיר היתה מחולקת בין ישראל ובין ירדן, שנים שבהן לא הורשינו לבקר בעיר העתיקה או בפינות הירושלמיות הקסומות מעבר לקו הגבול. מזל גדול הוא שגדרות התיל סולקו מלבה של ירושלים ועתה היא עיר מאוחדת.

במשך אלפי שנים היתה ירושלים הקטנה מוקפת בחומה. גם כאשר נהרסו חומותיה במלחמה, היו יושבי ירושלים או הכובש החדש בונים אותן בחזרה, שהרי אחרת איך אפשר יהיה להגן על העיר?

לפני כ-500 שנה בנה הסולטן סולימן את החומה של ירושלים, זו הקיימת עד היום. השנים חלפו, ולפני כ-150 שנה היתה ירושלים עיר קטנה מוקפת חומה ובתוכה תושבים רבים. העיר הקטנה לא יכלה עוד להכיל את המוני האנשים שביקשו לגור בה. היא היתה צפופה וחנוקה, ענייה ומלוכלכת. במאה ה-19 לא היתה עוד ברירה לירושלמים אלא לצאת מהחומות ולבנות לעצמם שכונות חדשות.

בחוברת זו נלמד על חיי היהודים בירושלים לפני כ-150 שנה; נבין מהם הקשיים שעמדו בפניהם, מדוע חששו לצאת לגור מחוץ לחומות ומדוע עשו זאת לבסוף בכל זאת. כן נכיר את חמש השכונות הראשונות שבנו היהודים מחוץ לחומה. את חלקן אתם בוודאי מכירים, ואת האחרות תכירו כאן.

חוברת זו מוקדשת לזכרו של משה מונטיפיורי, שהיה הראשון שדחף את היהודים החוצה, ובזכותו ירושלים הפכה לעיר גדולה ומשגשגת.

החיים בירושלים עד המאה ה-19

ירושלים עד לפני כמאתיים שנה היתה עיר ענייה ומוזנחת. תושבי העיר היו אנשים דתיים וסגורים בעולמם. תיירים שביקרו אז בעיר תיארו בזיכרונותיהם את ירושלים כעיר פרימיטיבית (לא מפותחת), צפופה ומאכזבת. מה היה כל כך גרוע אז בירושלים?

למה היה קשה לחיות בירושלים?

רפואה וניקיון

ירושלים באותם ימים היתה מלוכלכת מאד: לא היתה בה מערכת ביוב, ואיש לא פינה את האשפה. כולם השליכו את הזבל ברחוב, ובגלל שלא היו בתי שימוש בכל בית, השתמשו כולם באותם בתי שימוש מזהמים מחוץ לבתים.

רופאים ותרופות מודרניות לא היו קיימים אז כלל בירושלים. היו בה מרפאים שרקחו (עירבבו) שיקויים ויצרו מהם תרופות, שלעתים עזרו ולעתים לא. חוץ מהם היו גם "רופאי אליל": רמאים שלא למדו רפואה מימיהם, ובכל זאת הציעו לחולים המסכנים שיקויים ותרופות, שלא הועילו בכלום. לא פלא שבתנאים כאלה פרצו מגפות קשות

בעיר, והחיידיקים עברו בקלות מאחד לשני. מחלות

נוראות כמו כולֶּרָה, מֶלְרִיָּה או טיפוס הכו

בכולם, ובעיקר בילדים. בשל

כך, רוב הילדים בירושלים לא

שרדו: רובם מתו עוד לפני גיל

חמש!

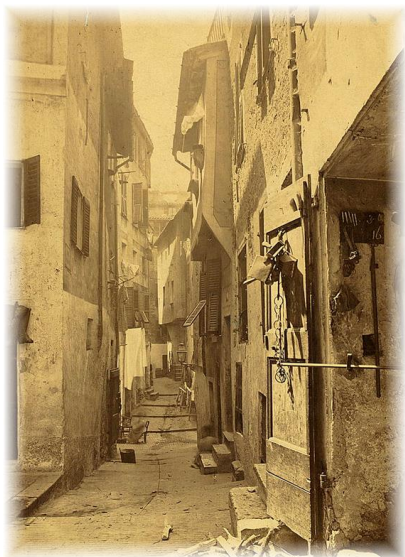

בית החולים 'משגב לדך' שפעל ברובע היהודי והציל חיים רבים.

הבית נהרס במלחמת העצמאות ב-1948

שלטון

לשלטון הטורקי, שאמור היה לדאוג לירושלים ולתושביה, לא תמיד היה אכפת. ירושלים היתה רחוקה מאד מעיר הבירה איסטנבול בה ישב הסולטן, והוא לא תמיד

סמטא ברובע היהודי במאה ה-19

ידע בכלל מה קורה בה. מושלי העיר היו גם לא פעם מושחתים (לא ישרים) וסחטו כספים רבים מתושבי ירושלים. הירושלמים פנו מדי פעם לסולטן הטורקי שישב בעיר הבירה איסטנבול והתלוננו על המושל המושחת. לפעמים היה הסולטן מתערב ושולח מכתב רשמי הדורש לעשות סדר, אבל לא תמיד הוא התפנה לבעיותיהם של תושבי ירושלים הכועסים.

אפליה

לא קל היה להיות יהודי או נוצרי בירושלים באותם ימים: השלטון הטורקי, שהיה מוסלמי, התייחס לבני דתות אחרות כנחותים (שווים פחות), ולא הרשה להם, למשל, לבנות בתי כנסת וכנסיות, וגם לא לשפץ את הישנים. אם פרצה מריבה בין מוסלמי לבין בן דת אחרת, פסקו בדרך כלל השופטים לטובת המוסלמי. קשים במיוחד היו חייו של ירושלמי שלא היה נתין (אזרח) טורקי, אלא בן מדינה אחרת, מפני שאסור היה לו לקנות אדמה או בית. הרבה נוצרים וגם לא מעט יהודים היו נתינים זרים ולכן נאלצו לשכור דירות מבעלי בתים מוסלמיים, ולחיות בעוני ובדוחק.

חפצים מהרובע היהודי במוזיאון 'חצר היישוב הישן'

זלמן, בחור יהודי צעיר שעלה לירושלים מפולין, כתב מכתב לחבריו שנותרו באירופה. זלמן היה, איך לומר, בעל דימיון מפותח מאד (ובקיצור: שקרן גדול), ובמכתבו, המופיע בעמוד הבא, הוא שיבץ פרטים רבים שאינם נכונים כלל. מצאו אותם והקיפו אותם בעיגול.

חברי הקרית, שלום לכם.
אני באתי אליכם בגעגועים מירושלים עד הקודש, העיר הבה מיוחדת בעולם. מה אמר נא אדבר? - ירושלים יפהפיה ואין תייר שמבקר בה ואינו מתפעל ממנה. אני חושב שמה שבדרך מרשים פה את התיירים הוא הניקיון והסדר השוררים ברחובות.

בשבוע שעבר הרגשתי לא טוב. אולי חלפתי איזה יום. שבבתי במיטה לבדי ומאד חסרת לי, אבל אל תדאגו, שבבתי הילדים באו לבקרני. הם רצו לראות במו עיניהם אדם חולה, כי מחלות הן דבר כל כך נדיר בירושלים!

על הניקיון והבריאות אנחנו צריכים להודות לשלטון העיר בירושלים. אילו אנשים כפלאים מנהלים את העיר הזאת! המושל העירי מושקע בסך רב בפיתוח העיר ורואים שמבפני לו ממנה. זה מאל גדול לירושלים, כי שמעתי שיש ערים אחרות בארץ ישראל שהן מאד מוזנחות. אבל כן, ברור שירושלים אינה כמו כל הערים האחרות.

בשבוע הבא אני עובר סוף סוף לגור בבית משלי. עד עכשיו גרתי אצל איש טוב אחד, שכתנ לי חדר, אבל זה - בקרוב אהיה בעל בית ואוכל בעצמי להשביר חדרים. כמה טוב לגור בירושלים!
אהב אתכם נחמה לראותכם בקרוב,
זלמן

רשמו בכל משבצת את האמת, בניגוד לשקרים שכתב זלמן לחבריו:

מהם 'כספי החלוקה'?

למרות כל זאת, נהנתה ירושלים ממעמד של עיר קדושה ו חשובה. יהודים מרחבי העולם המשיכו לְכַסּוֹף (להתגעגע) אליה,

וחלקם אף החליטו לבוא ולגור בה, למרות כל הקשיים. כדי להבטיח

שהיהודים בירושלים יחזיקו מעמד ולא ימותו מרעב ומעוני, שלחו להם

יהודים נדיבים מחוץ לארץ את 'כספי החלוקה': כספים אלה הגיעו למנהיגי היהודים

בירושלים, והם חילקו אותם בין הקהילות בעיר. לכן קראו להם 'כספי החלוקה'.

מדוע תמכו יהודי העולם ביהודי ירושלים?

הסיבה העיקרית לתשלום כספי החלוקה היתה דתית: יהודי שגר בחוץ לארץ אינו

מקיים את 'מִצְוַת יִישׁוּב אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל', הקובעת כי כל יהודי חייב לגור בארץ ישראל.

היהודים בחו"ל החליטו שאם ישלחו כסף לקהילה היהודית בירושלים, הרי הם יהפכו

בכך שותפים ל'מצוות יישוב ארץ ישראל', גם בלי לגור בארץ ממש.

היהודים בחו"ל יכלו לשלוח כסף ליהודים בכל מקום בארץ ישראל כדי להשתתף ב'מצוות יישוב ארץ ישראל', אבל הם העדיפו לתמוך דווקא ביהודי ירושלים, משתי סיבות:

1. ירושלים היא העיר הקדושה ביותר בעולם ליהודים, ולכן עזרה ליהודים הגרים בה נחשבת לשותפות המובחרת ביותר ב'מצוות יישוב ארץ ישראל'.
2. תמיכה דווקא ביהודים הגרים בירושלים ולא במקומות אחרים בארץ ישראל, נועדה להבטיח שהם יישארו בעיר ולא יעזבו אותה, וכך אפשר היה להבטיח שתמיד תהיה קהילה יהודית בעיר הקודש.
- ההסדר הזה היה נוח לשני הצדדים: היהודים בירושלים נהנו מהכסף, והיהודים בחו"ל מצאו דרך לקיים את 'מצוות יישוב ארץ ישראל'.

סיכום

הקיפו בעיגול את התשובות הנכונות:

א. הירושלמים אז היו 1. דתיים מאוד 2. מסורתיים 3. חילוניים מאוד	ב. מלךיה וטיפוס הם 1. שמות של פרחים 2. סוגי מחלות 3. שכונות בירושלים	ג. לנתינים זרים אסור היה 1. לעשן ברחוב 2. להתגייס לצבא הטורקי 3. לקנות אדמות או בתים
ד. הסולטן הטורקי ישב 1. בירושלים 2. באיסטנבול 3. ברומא	ה. כספי החלוקה ניתנו 1. ליהודים בירושלים 2. למוסלמים בכל הארץ 3. לנוצרים ברובע הנוצרי	ו. המצווה שקיימו יהודי ירושלים 1. מצוות שילוח הקן 2. מצוות עלייה לרגל 3. מצוות יישוב ארץ ישראל

ירושלים מתמלאת באנשים

רוב הקשיים והבעיות שאותם ציינו השתנו במהלך המאה ה-19. השינוי הביא להתעניינות רבה של יהודים בירושלים והם החלו לנהור (לזרום) אליה בהמוניהם. הבה נבחן מה היו הגורמים שהביאו לשינוי הגדול:

1. מוחמד עלי

בשנת 1831 השתלט על ארץ ישראל מנהיג בשם מוחמד עלי. הסולטן הטורקי ניסה לגרש אותו במשך 9 שנים, אבל לא הצליח. לבסוף פנה הסולטן בבקשת עזרה לאנגליה ולצרפת, והן שלחו חיילים ונשק שבעזרתם הכריע (ניצח) הסולטן את מוחמד

מוחמד עלי (באמצע)

עלי וגירש אותו. "אנחנו עזרנו לך במלחמה," אמרו אז האנגלים והצרפתים לסולטן, "אז עכשיו אתה צריך לכבד את הנתינים שלנו בירושלים." בעקבות כך נאלץ הסולטן לשנות את החוקים נגד נתינים זרים, וסוף סוף יכלו יהודים ונוצרים רבים לקנות אדמות ובתים. התנאים המשופרים עודדו יהודים

ונוצרים להשתקע בירושלים, בה יכלו עתה לחיות סוף סוף בכבוד.

2. חזרת היהודים האשכנזים לירושלים

אם הייתם מטיילים בירושלים לפני כ-200 שנה, לא הייתם רואים בה כלל יהודים אשכנזים (יוצאי ארצות אירופה). לפני כן דווקא היו אשכנזים בירושלים, אבל הם היו עניים מאד ולא יכלו לשלם לפועלים המוסלמים שבנו להם בתים. הבנאים הכועסים

גירשו את האשכנזים מירושלים ולא הרשו להם לחזור, עד שישלמו את החוב הגדול. האשכנזים לא הורשו אפילו לבקר בעיר! שנים רבות חלפו, עד שיום אחד היהודים גילו שעל פי החוק המוסלמי אפשר לבטל חוב ישן מאד. הם פנו לסולטן והשיגו ממנו פִּיֶרְמָאן (אישור רשמי) המבטל את כל ההאשמות נגדם. עשרות אשכנזים החלו אז לנהור לירושלים מרחבי הארץ ואף מחוץ לארץ, ומילאו את הרובע היהודי.

3. רעידת האדמה בצפת ב-1837

בשנת 1837 פקדה רעידת אדמה חזקה את צפת והחריבה את הרובע היהודי שבה. בימים אחרים היו יהודי צפת פשוט בונים מחדש את בתיהם, אך בעקבות פתיחת

שערי ירושלים בפני היהודים האשכנזים שנה קודם לכן, הרגישו

רבים מיהודי צפת האשכנזים כי הרעש היה עונש על

שלא מיהרו ועלו מִבְּעוֹד מוֹעֵד (מזמן) לעיר

הקודש. הדבר גרם למאות מהם

לעזוב את צפת ולעקור

לירושלים, שהתמלאה עוד ועוד.

צפת במאה ה-19 לפני רעידת האדמה

4. עליית תלמידי הַגֵּר"א

לפני למעלה מ-200 שנה ישב בעיר וילנא שבמדינת ליטא רב יהודי חשוב מאד, ושמו הַגֵּר"א (הגאון רבי אליהו). הַגֵּר"א, שהיה תלמיד חכם גדול, עסק גם בקבלה (תורת הנסתר היהודית) וצָפָה כי בשנת 1840 יבוא סוף סוף המשיח ויגאל את עם ישראל מצרותיו. הַגֵּר"א עודד את תלמידיו הרבים לעזוב הכל ולעלות לירושלים, כדי לקבל את פני המשיח. במהלך השנים לקראת 1840 עלו מאות מתלמידי הַגֵּר"א לירושלים והיא התמלאה עד אפס מקום. שנת 1840 עברה חלפה לה והמשיח לא הגיע, אך התלמידים, למרות אכזבתם, החליטו להישאר בירושלים והקימו בה קהילה גדולה.

רבי יהודה
החסיד

המשיח

מוחמד
עלי

לקנות
אדמות
ובתים

רעידת
אדמה

כספי
החלוקה

[illegible]

מדוע עלה הרובע היהודי על גדותיו?

הצפיפות בירושלים במאה ה-19 הקשתה מאד על החיים בעיר, בעיקר אצל היהודים האשכנזים: 'כספי החלוקה' שלהם פוזרו עתה בין אנשים רבים יותר, כך שכל אחד מהם קיבל סכום קטן יותר. עוד ועוד משפחות הצטופפו בבתים הקטנים, עד כי היו משפחות שנאלצו לגור יחד בבית אחד! המחלות והמגפות התפשטו במהירות רבה, שכן החולים גרו יחד עם הבריאים, מבלי שניתן היה להפריד ביניהם.

מצבם של היהודים הספרדים היה טוב יותר: חלק מהם היו נתינים טורקיים ולכן יכלו לקנות בתים ולגור בהם בכבוד. רבים מהם גם עבדו והתפרנסו מבלי להסתמך על 'כספי החלוקה'. כך או כך, הצפיפות ברובע היהודי גדלה, והיהודים גלשו אל הרובעים האחרים שבתוך החומות, ובנו או קנו שם גם בתים. ירושלים התמלאה בבתי כנסת, בישיבות ובמוסדות חינוך וצדקה. בסוף המאה ה-19 כבר היו רוב תושבי ירושלים יהודים.

סיכום

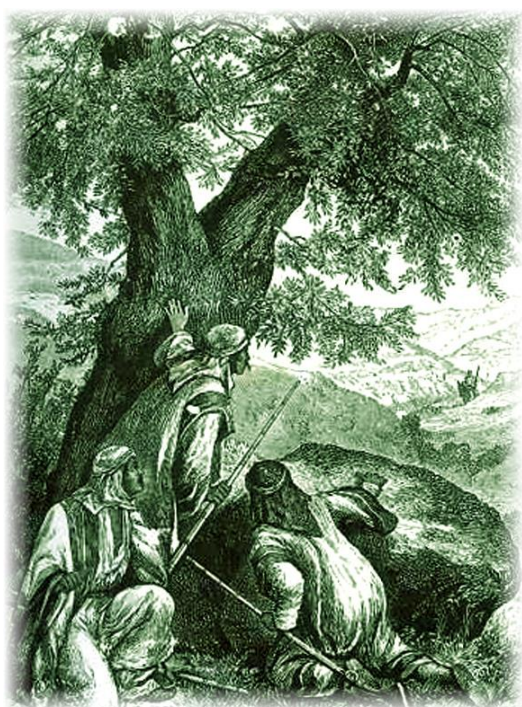
הקיפו בעיגול את התשובות הנכונות:

א. האנגלים והצרפתים 1. עזרו למוחמד עלי 2. עזרו לסולטן הטורקי 3. עזרו לארמנים	ב. האשכנזים לא הורשו 1. לגור בירושלים 2. להתחתן עם ספרדים 3. להיפגש עם הסולטן	ג. הגר"א חשב שהמשיח יבוא 1. בשנת 1840 2. בשנת 1850 3. בשנת 1860
ד. יהודי צפת עברו לירושלים 1. כי שנאו אותם בצפת 2. בגלל סופת שלגים 3. בגלל רעידת אדמה	ה. מצבם של הספרדים 1. היה טוב יותר 2. היה רע יותר 3. היה כמו של האשכנזים	ו. בסוף המאה ה-19 היו רוב 1. תושבי ירושלים נוצרים 2. תושבי ירושלים מוסלמים 3. תושבי ירושלים יהודים

מדוע לא יצאו מהחומות?

הצפיפות בעיר המוקפת בחומה הביאה את התושבים לחפש פתרונות למצב הבלתי נסבל, אך הרעיון לעזוב את ירושלים - לצאת מחומותיה ולבנות בתים ושכונות חדשות מחוץ לה, לא עמד בהתחלה על הפרק. מדוע? ממה חששו (פחדו) הירושלמים שלא העזו לבנות בתים מחוץ לחומות העיר?

חיות רעות ושודדים

שודדי דרכים אורבים לקורבנם. תחריט מהמאה ה-19

באותם ימים היו סביבותיה של ירושלים שוממים (ריקים): ההרים היו ריקים מאדם, ושועלים וזאבים רעבים ומסוכנים הסתובבו וחיפשו טרף. אבל בעיקר פחדו הירושלמים מפני שודדים: אלה היו באים בעיקר בלילות, ותוקפים אנשים שהסתובבו בדרכים ובהרים שמחוץ לעיר. מפחד אותם שודדים היו שערי ירושלים נסגרים מדי ערב עם שקיעת השמש ונפתחים רק למחרת בבוקר. מי ש"פספס" והגיע

לירושלים אחרי שהשערים כבר ננעלו, נאלץ ללון (לישון) באחד משני הקאנים (מלונות דרכים) שמחוץ לעיר. חאנים אלה נשמרו בקפידה ואובטחו על ידי שומרים נושאי כלי נשק.

מובן שבתנאים כאלה, לא עלה על הדעת לבנות בית בודד, ואפילו קבוצת בתים, על ההרים השוממים מחוץ לחומה. הירושלמים העדיפו למות מצפיפות, עוני או מחלות, והעיקר לא להיות טרף לשיניהם של הזאבים, או למות בחרבו של שודד אכזר.

איסור קניית קרקעות

בתוך אחד מבתי הפאר שנבנו מצפון לעיר במאה ה-19

אם עלתה מחשבה לבנות בית או שכונה קטנה מחוץ לחומות ירושלים, הרי שהיא יכולה היתה לעלות רק במוחו של נתין טורקי. כפי שלמדנו בפרק הראשון, עד המחצית השנייה של המאה ה-19 לא יכלו נתינים זרים, בהם בעיקר יהודים ונוצרים, לקנות אדמות או להחזיק בבתים, כך שלא היתה להם אפשרות לצאת מהחומות. מוסלמים עשירים ניצלו את מעמדם והקימו בתי פאר מצפון לירושלים מחוץ לחומות. בימות

הקיץ החמים הם היו יוצאים לבתים הגדולים כדי לנשום מעט אוויר צח ולהתרחק מהרעש והמחנק של ירושלים, אך בתים אלה לא היו בתי מגורים קבועים, ולמעשה רק מעטים העזו לישון בהם בלילות.

עוני

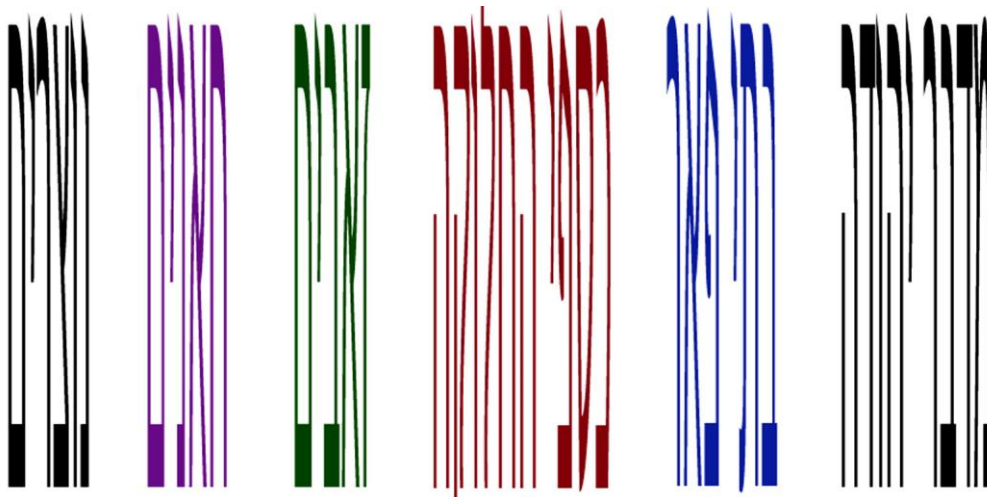
יש לזכור כי רבים מתושבי ירושלים היהודים, ובעיקר האשכנזים שבהם, היו עניים מאד והתפרנסו בדוחק (בקושי) מ'כספי החלוקה'. כדי לבנות בית צריך לא מעט כסף, והרי 'כספי החלוקה' הספיקו להם אך בקושי לאוכל ולבגדים. מובן שבתנאים כאלה איש לא חלם לבנות בית בשום מקום, בין אם בתוך העיר ובין אם מחוץ לה.

איפה היא ירושלים?

גם כשמותר היה ליהודים לקנות סוף סוף אדמות ולבנות בתים בארץ ישראל, לא הסכימו רבים מהתורמים בחו"ל ש'כספי החלוקה' שלהם ישמשו לכך. "אנחנו תומכים ביהודים שגרים בירושלים בלבד", הם אמרו, "וירושלים נמצאת רק בתוך החומות. מי

שיגור מחוץ לעיר הרי שלא יהיה עוד ירושלמי ולכן לא יזכה עוד לכספי החלוקה." הפחד של היהודים בירושלים לאבד את 'כספי החלוקה' שכנע אותם להישאר בתוך העיר הצפופה והקשה בכל מחיר.

מרב הצפיפות בעיר העתיקה, נדחסו כמה מילים מתוך הפרק הזה. מה הן?

(הרימו את החוברת עד לגובה העיניים והשכיבו אותה. מצליחים לקרוא?)

סיכום

הקיפו בעיגול את התשובות הנכונות:

ג. תאן הוא 1. כינוי של הסולטן 2. מלון דרכים 3. מטבע טורקי עתיק	ב. שערי העיר היו ננעלים 1. בכל ערב עם השקיעה 2. בכל בוקר עם הזריחה 3. בכל שבוע לקראת שבת	א. החיות הרעות בירושלים 1. היו אריות ונמרים 2. היו שועלים וזאבים 3. היו פילים וקרנפים
ו. יהודי שגר מחוץ לחומות 1. נחשב לא יהודי 2. נחשב לא ירושלמי 3. נחשב למסוכן	ה. כספי החלוקה הספיקו 1. לאוכל ולבגדים 2. לבניית בתים חדשים 3. לקניית שמיכות לחורף	ד. מוסלמים עשירים בנו 1. בתי מרחץ ברובע המוסלמי 2. בתי כנסת ברובע היהודי 3. בתי פאר מחוץ לחומות

יוצאים מהחומות!

למרות הבעיות, העוני והפחד
מחיות ושוודדים, הגיע סוף סוף
היום בו הירושלמים עשו את
המעשה האמיץ ויצאו לגור מחוץ
לחומות.

בפרקים הבאים נכיר את חמש
השכונות היהודיות הראשונות
שנבנו מחוץ לחומות, כפי
שרואים במפה זו.

השכונות הראשונות בירושלים החדשה

התבוננו במפה שבעמוד הקודם, ומצאו:

1. מהי השכונה הקטנה ביותר? - _____
2. מהי השכונה הגדולה ביותר? - _____
3. האם השכונות נבנו קרוב או רחוק מהעיר העתיקה? - _____
4. מדוע? - _____
5. הקיפו בעיגול: השכונות נבנו בעיקר

ממערב וממזרח לעיר

מצפון וממערב לעיר

**מדרום וממזרח
לעיר**

מצפון ומדרום לעיר

1. משכנות שאננים

נא להכיר: משה מונטיפיורי

בשנת 1827 ביקר משה מונטיפיורי בפעם הראשונה בארץ ישראל. מונטיפיורי היה יהודי עשיר ומכובד באנגליה שהקדיש את חייו לעזרה ליהודים בעולם כולו. עזרתו היתה בכסף, ולא פעם גם בהתערבות ושכנוע ממשלות ומלכים להגן על היהודים החיים בארצם.

כבר במסעו לארץ ישראל ב-1827 ראה מונטיפיורי כמה קשה הוא מצבם של היהודים בירושלים. הוא ויהודית אשתו תרמו אז סכום כסף גדול לעניי העיר, ואחר כך חזרו

לאנגליה. מאז אותו מסע ראשון ביקר מונטיפיורי עוד שש פעמים בירושלים, ובכל ביקור חולל מהפכה: פעם הביא איתו רופא יהודי ופתח עבורו מרפאה קבועה בירושלים מוכת המחלות; בפעם אחרת קנה אדמות ועודד יהודים לעסוק בחקלאות, ובביקור אחר פתח בית דפוס בירושלים, כדי ליצור מקור פרנסה ליהודים ולעודד אותם לקרוא ספרים ועיתונים בעברית.

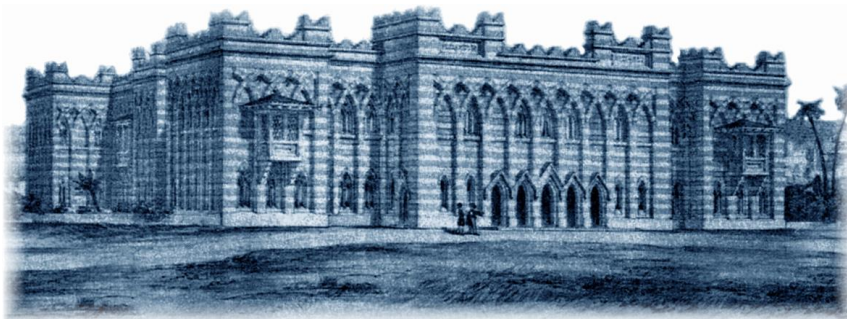
איזו תוכנית לא יצאה לפועל?

בביקור הרביעי של משה ויהודית מונטיפיורי בירושלים, בשנת 1855, הביאו איתם השניים סכום כסף גדול לעניי ירושלים. הכסף הזה הועבר אליהם מהעיזבון (כסף שהשאיר אחריו אדם שמת) של יהודה טוןא, יהודי עשיר שנפטר אז בארצות הברית.

טורא ביקש בצוואה שלו למסור את הכסף למשה מונטיפיורי, כדי שישתמש בו לטובת עניי ירושלים.

תכניתו המקורית של מונטיפיורי היתה להשתמש בכסף הזה להקמת בית חולים יהודי בירושלים. הוא אף קנה שטח אדמה במיוחד לצורך כך מחוץ לעיר, אבל כשהגיע לירושלים גילה מונטיפיורי שכבר נבנה בית חולים ליהודים בעיר. בעקבות כך שינה מונטיפיורי את התוכנית, ועל הקרקע שבה תכנן לבנות בית חולים, הוא החליט לבנות שכונת מגורים. "עדיף שנוציא את היהודים מהעיר הצפופה והדחוסה

כשהם עוד בריאים", הוא אמר, "מאשר שנחכה עד שיידבקו במחלות הנוראיות ורק אז ייצאו".

בית החולים שתכנן מונטיפיורי בירושלים ולא נבנה בסוף

הקמת משכנות שאננים

משכנות שאננים היתה שכונה קטנה: נבנו בה רק טחנת רוח ושורה ארוכה של 28 דירות דבוקות זו לזו. טחנת הרוח נבנתה בראש הגבעה, במקום שבו נושבות הרוחות החזקות ביותר, ואילו שורת הדירות נבנתה על צלע (במורד) ההר.

טחנת הרוח

טחנת הקמח שבנה מונטיפיורי במשכנות שאננים היתה הראשונה בירושלים שניצלה את כוח הרוח לטחינת גרעיני חיטה. עד אז טחנו קמח בעיר בשיטה מיושנת, בה הונחו גרגרי החיטה תחת אבן כבדה ועגולה, שאותה סובבו במאמץ רב עד שהגרעינים נטחנו לקמח. לפעמים נעזרו בחמור לסיבוב האבן, אך עדיין היתה זו מלאכה קשה, מייגעת (מעייפת) ויקרה.

מונטיפיורי הביא את כל מערכת הגלגלים והציוד של טחנת הרוח מאנגליה, וגם שלח משם מומחה שירכיב את כל החלקים. כנפי הטחנה, שהסתובבו בכוח הרוח, סובבו ארבע אבנים כבדות מאד. האבנים מעכו גרגרי חיטה שהונחו תחתיהן וטחנו אותם עד דק. לראשונה נטחנה בירושלים כמות גדולה של קמח במהירות גדולה וללא מאמץ רב, ותושבי השכונה יכלו להציע שירותי טחינה במחיר זול בהרבה מהמקובל.

כך נראית טחנת הרוח היום

הטוחנים האחרים בעיר כעסו מאד על הטחנה החדשה, שכן הם חשבו (בצדק) שמעתה יילכו כולם לטחון את גרגרי החיטה שלהם במקום בו נעשית המלאכה במהירות רבה ובזול. בעיתון 'המגיד' שיצא באותם ימים באירופה בשפה העברית, מסופר כי הטוחנים הכועסים אפילו שכרו מכשף שיילך לקלל את טחנת הרוח של משכנות שאננים! ומה קרה? קראו בעיתון שבעמוד הבא.

טחנת הרוח של משכנות שאננים בציור משנת 1858

מפתח מילים קשות

מאנטיפיארע = מונטיפיורי

רַחִיִּים = אבני טחינה

עֲבָרִים = יהודים

רבע פֶּרֶסָה = בערך קילומטר

לתלפיות = לגובה

בעוז = בכוח

מִשְׁטָמָה = שנאה

מְאָרֹת = קללות

יסעֶרְנוּ = יזיז אותנו

יסעֶדְנוּ = יעזור לו

מכשף נשכר לקלל את טחנת הקמח

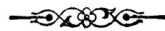
עיתון 'המגיד', ד' בשבט תר"ט 1859

השר משה מאנטיפיארע יסד מכספו ריחיים הסובבים ברוח בעיר ירושלים, לטובת עניי אחיו העברים, לרגלי הר ציון, בריחוק רבע פרסה משער יפו. הבנין נבנה לתלפית בכל ההמצאות ותחבולות החדשות. כנפי הריחיים מסבבים בעוז ארבע אבנים גדולות מאוד. בכל ימי בניינו הביטו עליו בעלי הריחיים האחרים בעין קנאה ומשטמה וגם שכרו איש אחד ללכת אל המקום ולקלל את הבנין במארות נמרצות, למען לא יצלח. גם האמינו, כי בבוא עת הגשמים, יסעֶרְנוּ ממקומו. וכאשר בא הגשם והסופות סערו והבנין נשאר על מקומו חזק וקיים, אמרו כולם פה אחד, כי הבנין הזה הוא מעשה השטן, אשר יסעֶדְנוּ ברוב כוחו.

קראו את עיתון 'המגיד' ומצאו:

1. מהו ההר הקרוב למשכנות שאננים? - _____
2. מהו השער הקרוב למשכנות שאננים? - _____
3. כמה אבני ריחיים טחנו את הקמח בטחנה? - _____
4. מה חשבו הטוחנים הכועסים שהגשם יעשה לטחנה? - _____
5. מי לדעתם שמר על הטחנה מכל רע? - _____

טחנת הרוח של משכנות שאננים פעלה כמעט 20 שנה, עד שהגיעו לארץ ישראל מכוונות קיטור (הפועלות מכוח אדים דחוסים). הטחנה הפכה למושנת ותושבי ירושלים הפסיקו להשתמש בה. למרות שהיא הפסיקה לפעול לפני שנים רבות, זכורה טחנת הרוח של משכנות שאננים כסמל ליציאה מהחומות בירושלים.

שורת הדירות הארוכה בציור משנת 1862

שורת הדירות הארוכה

28 הדירות במשכנות שאננים נבנו בשורה אחת ארוכה, כשכל הדירות דבוקות זו לזו בקו ישר מצפון לדרום. בכל דירה היו שני חדרי מגורים – אחד גדול ואחד קטן – וכן מטבח ומחסן קטן. הדירות לא היו גדולות, אך כל משפחה קיבלה דירה פרטית, מה שהיה קשה מאד להשיג אז בעיר העתיקה.

בדירות לא היו חדרי שירותים או אמבטיות. לצורך כך נבנתה מאחורי הדירות שורה של תאי שירותים ששימשו במשותף את כל השכנים לפי הצורך. כדי להתקלח, היו הדיירים ממלאים גיגית במים חמים ומתקלחים. המים סופקו לשכונה באמצעות בורות מים גדולים שנחצבו בקדמת הבתים. כדי להקל על מלאכת השאיבה, התקין מונטפיורי על פתחי הבורות משאבות ברזל מיוחדות, שאותן הביא במיוחד מאנגליה.

שורת הדירות הארוכה היום. צילום: סיגל בן עמרם

כיצד שכנע מונטיפיורי את היהודים לגור בשכונה?

משה מונטיפיורי חשש שאף אחד לא ירצה לבוא לגור בשכונה שלו מפחד החיות הרעות והשודדים. בשל כך הוא נקט (בחר) בכמה תכסיסים שנועדו להרגיע את הדואגים, ולפתות אותם לבוא לגור במשכנות שאננים:

1. **שם השכונה** – השם 'משכנות שאננים' פירושו 'בתיהם של אלה שאינם פוחדים', והוא מבוסס על הפסוק "וַיָּשָׁב עַמִּי בְּנֵהוּ שְׁלֹם וּבְמִשְׁכָּנֹת מְבֹטָחִים וּבְמִנוּחַת שְׁאֲנָנוֹת" (ספר ישעיהו פרק ג'). השם מעביר מסר של שלווה וביטחון ליושבי השכונה.

2. **מיקום השכונה** – משכנות שאננים נבנתה קרוב לעיר העתיקה, סמוך לשער יפו ומגדל דוד, דבר שנתן תחושת ביטחון לתושבים. הם ידעו שבמקרה צרה יוכלו לברוח אל העיר, או להזעיק (לקרוא ל)עזרה את אחיהם היושבים בה.

3. **איכות החיים בשכונה** – בניגוד לצפיפות והעוני בעיר העתיקה, מונטיפיורי הציע לכל משפחה דירה פרטית ואספקת מים קבועה מבורות מים גדולים. התושבים גם התחייבו לשמור על הניקיון, כך שמשכנות שאננים היתה יפה, נקייה ובריאה.

4. **מראה השכונה** – בתי משכנות שאננים נבנו באבנים גדולות, והגג שלהם קושט בשיניות כמו בחומת העיר העתיקה. באמצעות כך העביר מונטיפיורי מסר של ביטחון וכוח, וגם רמז לדיירים שהם מוגנים, כאילו היו עדיין בתוך החומות.

5. **הגנת השכונה** – סביב משכנות שאננים בנה מונטיפיורי גדר ארוכה עשויה אבן, ובה שער אחד גדול. בשער הוצב שומר שנועד לשמור על השכונה מפני שודדים ותוקפים.

6. **מענק כספי** - מונטיפיורי הציע את הדירות במשכנות שאננים בחינם, ואף הודיע כי ייתן לתושבים מתנת כסף קבועה בכל שנה.

כתבו מתחת לכל תמונה לאיזה תכסיס של מונטיפיורי היא מרמזת:

האם מונטיפיורי הצליח?

כן! בהתחלה לא הסכימו היהודים לגור במשכנות שאננים, אך העובדה שמונטיפיורי נתן את הדירות בחינם וגם שילם לדיירים, משכה אותם אליה. ההתעניינות במשכנות שאננים גדלה במיוחד אחרי שמגפה גדולה התחוללה בעיר העתיקה זמן קצר אחרי הקמת משכנות שאננים. אנשים רבים מתו במגפה הזאת, אבל במשכנות שאננים לא חלה אף אחד, כי תושבי השכונה היו רחוקים מהחידקים. הדבר גרם לעוד ועוד משפחות להגיע למשכנות שאננים, עד שהשכונה התמלאה. אז בנה מונטיפיורי שורת דירות נוספת, קצרה יותר, בין טחנת הרוח ובין שורת הדירות הארוכה.

המרכבה של מונטיפיורי

בראש שכונת משכנות שאננים, ליד טחנת הרוח, שמורה מרכבת עץ עתיקה בתוך ביתן זכוכית. זוהי המרכבה ששימשה את משה מונטיפיורי במשך שנים רבות במסעותיו באירופה. לאחר מותו של מונטיפיורי נשארה המרכבה עזובה בעיר וינה שבאוסטריה, עד שנקנתה והובאה לירושלים. במשך עשרות שנים היא עמדה בחצר

המרכבה של מונטיפיורי בשימוש באירופה

בית ספר 'בצלאל',
ולבסוף הועברה
למשכנות שאננים.
מטיילים רבים באו
לבקר את המרכבה
היפה בביתה החדש,
ובזכותה זכרו את

מעשיו הטובים של בעליה, משה מונטיפיורי, אך אסון פקד את המרכבה: לילה אחד התעוררו תושבי שכונת ימין משה הסמוכה לקול רעש נורא. הם מיהרו החוצה וגילו לחרדתם כי המרכבה של מונטיפיורי עולה באש! מכבי האש שדהרו לכבות את הלהבות לא הצליחו להציל הרבה: כל שנותר מהמרכבה העתיקה הוא המִרְכָּב (הבסיס מברזל) והגלגלים שהיו עשויים מברזל. שאר החלקים שהיו עשויים מעץ ובד נשרפו לגמרי. כולם הצטערו מאד על המרכבה השרופה. הם גם לא הבינו: מה קרה לה - מי שרף אותה ומדוע עשה זאת? עד היום לא נפתרה התעלומה.

עיריית ירושלים החליטה לבנות את המרכבה מחדש ולהשתמש בכל החלקים מברזל שנשארו. האמנים שעבדו על שיקום המרכבה נעזרו בתמונות שלה, וכך הצליחו להרכיב אותה מחדש בדיוק כמו שהיתה. המרכבה הניצבת היום במשכנות שאננים

היא, אם כן, כמעט מקורית: חלק ממנה מקורי וחלק – משוחזר. המרכבה גם זכתה לככב בשיר המפורסם "השר משה מונטיפיורי" המספר על מונטיפיורי, על הדברים הטובים שעשה לעם ישראל וכמובן גם על המרכבה. הנה הבתים הראשונים והפזמון:

השר משה מונטיפיורי

מילים: חיים חפר

לחן: דובי זלצר

וכשהיה השר מונטיפיורי בן שמונים,	פזמון:
אז באו לביתו המלאכים הלבנים.	והוא עלה למרכבה
עמדו על מיטתו וכך אמרו אליו:	ו"דיו" לסוסים אמר,
"הקדוש ברוך הוא רוצה אותך אליו."	ופה מתן בסתר ושמה נדבה
וכך ענה השר מונטיפיורי בדיוק:	פה צביטה בלחי
"סלחו לי רבותיי, אך באמת אני עסוק,	או ליטוף של אהבה
כי יש הרבה צרות לאחינו בעולם.	ולכל היהודים שמחה וגאוה
הנה פוגרום ברוסיה, איך לא אבוא אצלם?	וכל הכבוד לשר,
כי מי אם לא אני יעזור פה לכולם?"	וכל הכבוד לשר!

המרכבה המשוחזרת במשכנות שאננים

משכנות שאננים היום

יותר מ-150 שנה חלפו מאז הוקמה משכנות שאננים, שהיתה החלוצה (הראשונה) בשכונות ירושלים מחוץ לחומות. אחריה נוסדו עוד שכונות רבות, בהן גם שכונת ימין משה, שנבנתה בצמוד למשכנות שאננים ונקראה על שם משה מונטיפיורי. ירושלים התמלאה ומשכנות שאננים הקטנה "נבלעה" בתוך ירושלים החדשה.

בחלוף השנים נזקקו הדירות הישנות לשיפוץ. עיריית ירושלים פינתה את הדיירים לשכונות אחרות ושיפצה את השכונה הישנה: טחנת הרוח הפכה למוזיאון קטן לזכר

"הבית הקצר" במשכנות שאננים. צילם: אבישי טייכר

משה מונטיפיורי; הבית הארוך הפך לבית הארחה (מלון), והבית הקצר הפך למרכז ללימודי מוסיקה. בשנת 2012 שופצה טחנת הרוח למטרות תיירות, וחזרה לטחון קמח ממש כמו פעם!

סיכום

הקיפו בעיגול את התשובות הנכונות:

א. מונטיפיורי ביקר בארץ	ב. הוא התכוון לבנות בירושלים	ג. הטוחנים שלחו מכשף
1. שלוש פעמים	1. בית סוהר	1. להרוג את מונטיפיורי
2. שבע פעמים	2. בית כנסת	2. לקלל את טחנת הקמח
3. עשר פעמים	3. בית חולים	3. לרקוד על ההרים
ד. השם 'משכנות שאננים'	ה. המרכבה של מונטיפיורי	ו. טחנת הרוח הפכה
1. מבטא ביטחון ושלווה	1. נשברה	1. למוזיאון קטן
2. מבטא כוח ועוצמה	2. נעלמה	2. לבית הארחה
3. מבטא כסף ועושר	3. נשרפה	3. למרכז מוסיקלי

2. שכונת מחנה ישראל

חמש שנים בלבד עברו מאז שנבנתה משכנות שאננים, והנה בשנת 1865 החליטו יהודים יושבי העיר העתיקה לקום ולבנות שכונה נוספת מחוץ לחומות. לשכונה החדשה הם קראו 'מחנה ישראל'.

מדוע נקראה השכונה בשם זה?

שכונת מחנה ישראל נקראה כך לזכר המחנה שהקים עם ישראל כשנדד במדבר אחרי שיצא ממצרים. בתורה מסופר שהמחנה במדבר נשמר היטב מפני האויבים. בשם החדש לשכונה הביעו הבונים תקווה שכמו שאלוהים שמר על מחנה ישראל במדבר, כך הוא ישמור על השכונה החדשה שלהם מפני שודדים וחיות רעות.

מי שמר על מחנה ישראל?

שני שומרים מיוחדים עמדו להשגיח על מחנה ישראל במדבר – אחד מלפנים ואחד מאחור. מי הם? התשובה מופיעה בחומש שמות, בפסוק הכתוב כאן בכתב עברי קדום (רשמו את המילים מתחת):

מפתח כתב עברי קדום

Ⲙ = ל	ⲕ = א
ⲙ = מ	ⲃ = ב
Ⲏ = נ	Ⲅ = ג
Ⲑ = ס	ⲅ = ד
ⲑ = ע	Ⲇ = ה
Ⲓ = פ	ⲇ = ו
Ⲕ = צ	Ⲉ = ז
ⲕ = ק	ⲉ = ח
Ⲇ = ר	Ⲑ = ט
ⲙ = ש	ⲑ = י
Ⲙ = ת	Ⲓ = כ

ⲙⲓⲙⲓⲣⲁⲉⲗ ⲙⲁⲥⲁⲛⲁⲛⲓⲛ ⲙⲁⲥⲁⲛⲁⲛ ⲙⲁⲥⲁⲛⲁⲛ

ⲙⲁⲥⲁⲛⲁⲛ ⲙⲁⲥⲁⲛⲁⲛ ⲙⲁⲥⲁⲛⲁⲛ ⲙⲁⲥⲁⲛⲁⲛ

ⲙⲁⲥⲁⲛⲁⲛ ⲙⲁⲥⲁⲛⲁⲛ ⲙⲁⲥⲁⲛⲁⲛ ⲙⲁⲥⲁⲛⲁⲛ

ⲙⲁⲥⲁⲛⲁⲛ ⲙⲁⲥⲁⲛⲁⲛ ⲙⲁⲥⲁⲛⲁⲛ ⲙⲁⲥⲁⲛⲁⲛ

ⲙⲁⲥⲁⲛⲁⲛ ⲙⲁⲥⲁⲛⲁⲛ ⲙⲁⲥⲁⲛⲁⲛ ⲙⲁⲥⲁⲛⲁⲛ

מי הקים את השכונה?

היוזמה להקמת השכונה החדשה היתה של יהודים 'מערביים' (מוגרבים), כלומר יהודים שהגיעו מצפון אפריקה (בעיקר ממרוקו) והתיישבו בירושלים. בני הקהילה העניים סבלו מהצפיפות, מהעוני ומהמחלות בירושלים שבתוך החומות, וחיפשו פיתרון. כשראו שמונטיפיורי בנה שכונה מחוץ לחומות, הם אזרו אומץ ויצאו לחפש חלקת אדמה לא יקרה מחוץ לחומות, עליה יבנו שכונה. אחרי חיפושים ארוכים נמצאה חלקה זולה ליד העיר העתיקה, ולא פלא שהיא היתה זולה: היתה זו פיסת אדמה קטנה בתוך עמק, ששכנה קרובה מאד לבית הקברות המוסלמי ממילא. בגלל שהיתה בתוך עמק, היא גם הוצפה לא פעם בחורף במי הגשמים.

הבית הראשון במחנה ישראל. על חורבותיו נבנה בית ההארחה 'גשר'

הכסף שאספו המשפחות המערביות לא הספיק לבניית בתים רבים, ולכן נבנה בהתחלה במחנה ישראל רק בית אחד שעמד בודד על המגרש, בלי חומה ובלי שומרים. אל הבית הזה נכנסה משפחה אמיצה

שהסכימה לגור בשכונה עד שתלך ותתמלא. אבי המשפחה, אליהו עזרא שמו, היה שומר על הבית בלילות, ולא פעם נאלץ לצאת כשרובה בידו כדי להבריח צבועים וזאבים שהתקרבו יותר מדי. לאט לאט הלכה מחנה ישראל וגדלה, עד שעמדו בה כמה בתים.

הרב דב"ש מצטרף

האיש שהעריך יותר מכל את אומץ הלב והיוזמה של יושבי מחנה ישראל היה האיש שעמד בראש הקהילה שלהם, רב צעיר בשם רבי דוד בן שמעון, לו קראו בקיצור **דב"ש** (ראשי תיבות: דוד בן שמעון). הרב דב"ש ראה במחנה ישראל פרויקט מיוחד של בני הקהילה שלו והחליט להצטרף: הוא החל לאסוף כספים ותרומות מיהודים בכל העולם למען מחנה ישראל, ובכסף הזה בנה בשכונה בתים נוספים לעניים וכן בית כנסת ובית מלון להכנסת אורחים. בהמשך נבנו בשכונה גם תלמוד תורה (בית ספר דתי לילדים) ובית מדרש גדול (מקום לימוד תורה למבוגרים). בתוך כמה שנים היתה מחנה ישראל שכונה קטנה אך גאה מחוץ לירושלים העתיקה, ובה כעשרים בתים. לזכרו של הרב דב"ש נקרא עד היום הרחוב הצמוד למחנה ישראל.

מפת שכונת מחנה ישראל

עליות ומורדות במצב השכונה

המפה שלפניכם מלמדת איך התפתחה מחנה ישראל במשך חמישים השנים הראשונות: הבית השחור הוא הבית הראשון שנבנה בשכונה; הבתים הכחולים נבנו אחר כך ואחרונים נבנו הבתים התכולים.

אלא שאז באה תקופה קשה: קהילת המערביים הלכה וגדלה, בעוד ש'כספי החלוקה' עברה הלכו והתמעטו. הרב דב"ש נפטר בשנת 1880, והרב שהחליף אותו

כמנהיג הקהילה לא השקיע עוד במחנה ישראל. אנשים שביקרו בשכונה בשנת 1901 (כ-35 שנה אחרי הקמתה) סיפרו שהבתים בה צפופים, מחניקים וקרים ועושים רושם קשה על כל מי שרואה אותם.

ב-1904 החליט רב הקהילה החדש, הרב נחמן בטיטו, לעזור ליושבי מחנה ישראל. הוא שלח שליח מיוחד למרוקו לאסוף שם תרומות ונדבות, ובכסף שנאסף נחצבו בורות מים, נבנה תנור משותף, והוקמו כמה בתים נוספים לעניים בני העדה.

תולדות מחנה ישראל

רשמו מספרים בעיגולים הלבנים על כל פתק, על פי סדר האירועים במחנה ישראל:

מחנה ישראל היום

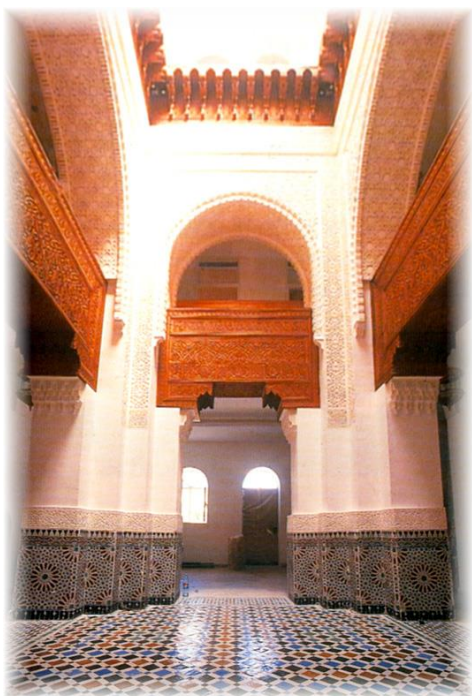
בודדה ומופרדת עמדה מחנה ישראל במשך שנים מחוץ לירושלים. השכונות החדשות

החצר המטופחת של מחנה ישראל בשנת 2016

שהקימו היהודים נבנו רחוק ממנה, ועם הזמן הקיפו אותה בתי נוצרים ומוסלמים. בשנת 1929 בנו המוסלמים את מלון פאלאס הענק בפינת השכונה, שחסם את המעבר מהשכונה אל העיר העתיקה. בעקבות כך החלה השכונה לשקוע.

לפני כ-40 שנה החליטה עיריית ירושלים להרוס את הבתים הישנים ולבנות במקומם משרדים ובתי פאר. הרס השכונה התחיל, ורק אחרי התערבות של אנשים שהיה

חדר במוזיאון (באדיבות המרכז העולמי
למורשת יהדות צפון אפריקה)

אכפת להם והם רצו לשמר אותה, ניצלו ברגע האחרון כמה מבתי השכונה. היום קצת קשה להבחין במחנה ישראל, כי היא מוסתרת מאחורי בניינים ענקיים וכבישים סואנים. למרות זאת, מי שיבוא לבקר ימצא בה סמטאות קסומות ובתים עתיקים ויפהפיים. באחד מבתי השכונה גם פועל 'המרכז העולמי למורשת יהדות צפון אפריקה', המספר את סיפורה של עדת המערביים בירושלים. כדאי לבוא לבקר!

סיכום

הקיפו בעיגול את התשובות הנכונות:

א. מקור שם השכונה הוא 1. בחומש שמות 2. בספר תהילים 3. במגילת אסתר	ב. הכינוי של רב הקהילה 1. היה 'חלב' 2. היה 'דבש' 3. היה 'שוקו'	ג. אליהו עזרא היה הראשון 1. שנתן כסף להקמת השכונה 2. שכתב על מחנה ישראל 3. שגר במחנה ישראל
ד. במחנה ישראל <u>לא</u> נבנה 1. תלמוד תורה 2. בית קולנוע 3. בית מדרש	ה. הרב נחמן בטיטו 1. התנגד להקמת השכונה 2. לא הכיר את השכונה 3. אסף כסף לשכונה	ו. שכונת מחנה ישראל 1. נהרסה כולה ולא קיימת עוד 2. נהרסה בחלקה אבל קיימת 3. לא נהרסה בכלל

3. שכוּנת נחלת שבעה

נחלת שבעה היא השכוּנה השלישית שבנו היהודים מחוץ לעיר העתיקה. היא היתה השכוּנה הקרובה ביותר לדרך יפו, והגדולה ביותר שנבנתה עד אז.

מי הקים את נחלת שבעה?

כדי לגלות מיהם האנשים שהקימו את השכוּנה, ומדוע קראו לה בשם 'נחלת שבעה', עיינו בדף הראשון של פנקס ההכנסות וההוצאות של החברה שהקימו:

איך קוראים את זה?

ל = אל

מפתח מילים קשות

נדגול = נאמין

הלז = הזה

המנויים = המוסכמים

להלן = בהמשך

ר' = רבי

התכוננה = תוכננה

ה' = השם (אלוהים)

בבנינה = בבנייתה

מפתח ראשי תיבות

בעזה"י = בעזרת השם יתברך

בהר"ם = בן הרב רבי מרדכי

לפ"ק = לפרט קטן (תאריך מקוצר)

דף הפנקס מלמד כי נחלת שבעה הוקמה על ידי שבעה ירושלמים בעלי יוזמה, כולם דתיים אשכנזים בני משפחות מכובדות בקהילה. הם התאחדו והקימו חברה, במטרה לבנות יחד שבעה בתים מחוץ לירושלים ("חוץ לעיר"). יואל משה בהר"ם הוא יואל משה סלומון, שעשר שנים אחרי הקמת נחלת שבעה, הקים את המושבה פתח תקווה; מיכל הכהן היה בעל בית דפוס ועיתונאי ירושלמי; יהושע ילין (יַעֲלִין) הקים

בהמשך את היישוב היהודי במוצא, על הדרך לירושלים, ויוסף ריבלין הקים עוד 15 שכונות בירושלים אחרי נחלת שבעה.

באיזו שנה נוסדה נחלת שבעה?

השכונה, כך מעיד הפנקס, נוסדה ביום שלישי, ב' בחודש אייר, בשנת 'המלאכה תצלח'. המילים 'המלאכה תצלח' הן ביטוי לתקוות הבונים שמלאכתם להקמת השכונה תצלח, והן גם גִּמְטְרִיָה של שנת הבנייה. על פי חוקי הגִּמְטְרִיָה, לכל אות בעברית יש ערך מספרי, כך שאפשר לעשות תרגילים גם באותיות.

באיזו שנה נוסדה השכונה?

החליפו את המילים ה'מלאכה תצלח' במספרים, על פי מפתח הגימטריה, ותגלו באיזו שנה הוקמה השכונה:

מפתח גימטריה

30 = ל	1 = א
40 = מ	2 = ב
50 = נ	3 = ג
60 = ס	4 = ד
70 = ע	5 = ה
80 = פ	6 = ו
90 = צ	7 = ז
100 = ק	8 = ח
200 = ר	9 = ט
300 = ש	10 = י
400 = ת	20 = כ

ה- מ- ל- א- כ- ה- _____

ת- צ- ל- ח- _____

סך הכל = _____

את המספר שקיבלתם החליפו בחזרה לרצף אותיות, והקיפו את השנה בה נוסדה השכונה:

תשע"ב
5772 לבריאת
העולם
(2012)

תש"ח
5708 לבריאת
העולם
(1948)

תרל"ח
5638 לבריאת
העולם
(1878)

תרכ"ט
5629 לבריאת
העולם
(1869)

איך נקנו אדמות נחלת שבעה?

יואל משה סלומון סיפר כי הרעיון לקניית אדמת נחלת שבעה נולד במקרה, כאשר טייל עם חברים מחוץ לעיר. הם הגיעו לשדות בהם עבדו איכרים ערביים, ובהחלטה של רגע הוא הציע להם למכור לו את האדמה. האיכרים הסכימו, וסלומון שילם להם סכום כסף רב. במהרה הצטרפו לקנייה ששה מחבריו של סלומון, אלא שאז נתגלתה בעיה: הטורקים לא הרשו ליהודים לקנות אדמות בארץ ישראל, וסירבו לרשום את האדמה על שמם בפנקס העירייה. הבעיה נפתרה באופן מקורי, כפי שמתאר סלומון:

נחלת שבעה בשנת 1920

"אז נגלה קושי גדול לקבל את הקושאן [אישור] על שם יהודי. אז הסכמנו כולנו לרשום את הנחלה על שם אשה אחת מאנשי חברינו, שידעה לדבר ערבית והייתה אזרחית טורקית. היא הלבישה עצמה כאחת מנשי הישמעאלים [מוסלמים], וכמובן כיסתה את פניה בצעיף, וככה עמדה לפני הקאדי [השופט] לקיים את שטר הקנייה על שמה. כך הוצאנו אל הפועל את הקנייה הראשונה שמחוץ לעיר על שם האשה, היא אשת חברנו רבי אריה ליב הורביץ, ומיד ניגשנו לבניין השכונה." (מזיכרונות יואל משה סלומון)

היכן נבנתה נחלת שבעה?

מקימי נחלת שבעה קנו מגרש בגודל של כ-6 דונם (כגודל מגרש כדורגל) ממערב לעיר העתיקה. המגרש השתרע בין הדרך ליפו בצפון, ובין בית הקברות ממילא בדרום. יהושע ילין, אחד משבעת המקימים, תיאר את הבעיה שניצבה בפניהם, בזמן שחילקו את המגרש בין החברים:

"גבול המגרש מצד צפון נמצא על אם הדרך המובילה ליפו, והוא משובח ומעולה מהגבול הדרומי, שיש בו חסרון והוא גרוע, בהיותו סמוך

לחומת בית הקברות של הישמעאלים. לכן חילקנו את המגרש לשבע רצועות ארוכות לאורך המגרש מצפון לדרום, באופן שכל חבר יוגבל חלקו גם מצד הדרך, וגם מצד בית הקברות." (יהושע ילין, 'זיכרונות לבן ירושלים')

קראו את תיאורו של יהושע ילין, הביטו במפת נחלת שבעה, ומצאו:

1. מדוע עדיף לגור על אם הדרך, מאשר ליד בית קברות? - _____

2. האם המפה מציגה את שבע רצועות הבתים, שעליהם כתב ילין? - _____
3. האם בתים רבים יותר נבנו בצד "המשובח והמעולה"? - _____

4. מדוע בתים רבים בנחלת שבעה נבנו צמודים זה לזה? - _____

מדוע לא באו לגור בשכונה?

מקימי נחלת שבעה התרגשו והתלהבו מאד מהקמת השכונה החדשה, אבל האמת היא שהיה להם קשה להתגבר על הפחד מפני חיות ושוודדים, ולגור מחוץ לחומות העיר. מכולם היה זה דווקא יוסף ריבלין שלא היסס כלל, והיה הראשון שנכנס לגור בנחלת שבעה, עוד לפני שבניית הבית הסתיימה. אשתו לא הסכימה להצטרף, וטענה שבעלה השתגע. "מה פתאום לגור מחוץ לחומה?" היא שאלה, "למה שנבזבז את כספנו על שכונה מרוחקת, במקום לשמור אותו לאוכל ולבגדים? חוץ מזה, הרי כל יהודי רוצה לגור בירושלים, וירושלים נמצאת רק בתוך החומות!"

במשך שנתיים ושמונה חודשים התגורר ריבלין לבדו בנחלת שבעה שעמדה ריקה, ובה רק מעט בתים נטושים. הוא הותקף כמה פעמים בידי שוודדים, ורק בנס ניצל. לבסוף לא יכול היה יותר לסבול את המצב. הוא הזמין לנחלת שבעה כמה מחשובי היהודים בירושלים, ואמר להם בבכי:

”זה 32 חודשים גר אני לבדי במקום הזה. עברתי הרפתקאות רבות וקשות, וגם גרמתי צער ליושבי עירנו, בדאגם תמיד בחרדה לשלומי ולחיי. ועתה דעו שאיני יכול עוד להמשיך בניסיון הקשה הזה!” (מתוך הספר ’מוסד היסוד’).

פנינה קסומה בנחלת שבעה, 2012

דבריו הנרגשים של ריבלין השפיעו מאד על השומעים, ובתוך כמה שבועות הם אספו כסף רב להמשך בניית נחלת שבעה. בתוך שנה וחצי נבנו בשכונה עוד 50 דירות, ונחלת שבעה הפכה לשכונה מצליחה ומשגשגת, המשמשת עד היום למרכז בילויים ותרבות.

סיכום

הקיפו בעיגול את התשובות הנכונות:

א. הרב בהר"ם הוא 1. רבי יוסף ריבלין 2. יואל משה סלומון 3. רבי דוד בן שמעון	ב. נחלת שבעה הוקמה 1. ביום שלישי 2. ביום רביעי 3. ביום חמישי	ג. 'המלאכה תצלח' מרמזת על 1. חוסר הצלחתם של בוני השכונה 2. הכסף ששולם לבנאים 3. השנה שבה הוקמה השכונה
ד. "משובח ומעולה" נאמר על 1. הגבול הצפוני של השכונה 2. יואל משה סלומון 3. המגרש עליו יושבת השכונה	ה. בין שבעת בוני השכונה 1. היתה אשה אחת 2. היו שלוש נשים 3. לא היתה אף אשה	ו. ריבלין גר לבדו בשכונה 1. במשך כמעט שנה 2. במשך כמעט 3 שנים 3. במשך כמעט 7 שנים

4. שכונת בית דוד

מיהו דוד שהקים את בית דוד?

באחת השבתות עמד יוסף ריבלין בבית הכנסת בנחלת שבעה ודיבר בהתלהבות על החשיבות הגדולה בבניית שכונות בירושלים החדשה. בקהל ישב יהודי קשיש (זקן) ועשיר מאד בשם דוד רייז, שעלה עם אשתו שבע שנים קודם לכן מפולין והשתקע בירושלים. הזוג רייז היו נדבנים ידועים, ובשנים שגרו בירושלים תרמו כסף רב לעניי ירושלים ובנו להם דירות ובתי ספר.

ריבלין דיבר בהתרגשות על היציאה מהחומות והביע צער על 'כספי החלוקה' שמתבזבזים בירושלים. "חבל על הכסף הזה", הוא אמר, "במשך שנים הוציאו הנדבנים והתורמים הון עתק (הרבה כסף) על הלוואות לעניים ועל תשלומי שכר דירה לבעלי הבתים הערביים בירושלים. עדיף שיתנו בפעם אחת סכום כסף גדול לבניית שכונה יהודית מחוץ לחומות, וישקיעו בדבר שנשאר לנצח."

דוד רייז התרשם עמוקות מהדברים ששמע, ובו במקום החליט להיות חלק מבוני ירושלים החדשה. "אני כבר זקן ואין לי ילדים", הוא אמר לריבלין, "ולכן לא יהיה לי המשך אחריי, ומי יזכור אותי אחרי מותי? אם אבנה שכונה בירושלים ואקרא לה על שמי, הרי שלא אשתכח לעולם."

שכונת בית דוד לפני כמאה שנה (רחוב הרב קוק)

חיבק אותו ריבלין ואמר לו: "בדברייך כיוונת להבטחה שנתן אלוהים לאלה שאין להם ילדים: 'וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוּמֹתַי יָד וְשֵׁם, טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת. שֵׁם עוֹלָם אֶתֶּן לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת' (ספר ישעיהו פרק נ"ו). הפסוק הזה אומר שמי שאין לו בנים או בנות לא צריך לדאוג שמא לא יזכרו אותו, כי אם יהיה נדיב, אלוהים יזכור אותו תמיד: הוא ישים בבתים ובחומות שלו 'יד' (מצבה) ו'שם' בשבילו, וכך ייזכר שמו לנצח בירושלים". הפסוק שהזכיר ריבלין מופיע עד היום בשכונת בית דוד בראש לוח הקדשה גדול עשוי שיש, המנציח את זכרו של דוד רייז.

עוד הוסיף ריבלין ואמר כי שם משפחתו של הנדבן מרמז על העזרה שיגיש לעתידה הטוב של ירושלים, שכן השם 'רייז' בגימטריה שווה לצמד מילים המוכיח זאת.

עתידה הטוב של ירושלים בידי דוד רייז

בדקו כמה שווה השם 'רייז' בגימטריה (היעזרו במפתח הגימטריה שבעמוד 35) ומצאו לאיזה צמד מילים התכוון ריבלין. הקיפו בעיגול את התשובה הנכונה.

הקמת השכונה

עוד באותו שבוע יצאו ריבלין ורייז לחפש מקום מתאים לשכונה החדשה. הם מצאו מגרש קטן לא רחוק מנחלת שבעה, בצדה השני של דרך יפו. ריבלין טיפל בכל העניינים הטכניים: רשם את המגרש במשרדי עיריית ירושלים ודאג לכל המסים והאישורים. רייז מצדו תרם את הכסף ובזכותו הוקמה בתוך פחות משנה שכונה קטנה ויפה.

שכונת בית דוד
לאחר שנוספה לה
הקומה השנייה

הדירות בשכונת בית דוד נבנו צמודות

זו לזו, כמו מסגרת סביב חצר

פנימית, אליה הוביל

מעבר צר.

הכניסה לכל

אחת מהדירות

היתה דרך החצר, כך

שדיירי השכונה היו חייבים לעבור

קודם כל במעבר אל תוך החצר ורק אז יכלו

להיכנס הביתה. המבנה הזה, שנקרא 'שכונת חצר', נועד לשמור על השכונה מפני שודדים וחיות רעות. כדי שהביטחון יהיה מושלם הותקן שער בפתח המעבר המוביל אל החצר, והוא ננעל מדי ערב עם שקיעת השמש. בעלי הבתים החזיקו במפתח לשער ויכלו להיכנס ולצאת תמיד, אך זרים לא יכלו להיכנס אל השכונה ללא רשות.

מי גר בבית דוד?

דוד ריז בנה את השכונה עבור עניי ירושלים, אבל בירושלים היו אז מאות עניים, ושכונה אחת לא הספיקה לכולם. הפתרון שנמצא לכך כבר נעשה אז במקומות אחרים בירושלים, והוא עריכת הגרלה. "עניים ששמו יעלה בגורל", קבע ריז, "יגורו בשכונת בית דוד חיים במשך שלוש שנים. בשנים האלה הם יתחזקו ויחסכו כסף לשכר דירה. אחרי שלוש שנים תיערך הגרלה חדשה, והראשונים יפנו את ביתם לדיירים החדשים. כך יעשו בכל שלוש שנים."

דוד ריז נפטר זמן קצר אחרי הקמת שכונת בית דוד. בעיתון 'הלבנון' שיצא אז בגרמניה תיארו את ההלוויה שנערכה לו וגם סיפרו כמה נדיב הוא היה:

מפתח מילים קשות

בית עולמו = העולם הבא

גביר = איש חשוב

ירא שמים = פוחד מהאל

הר ה' צבאות =

כינוי לירושלים

חונן דלים = עוזר לעניים

גמ"ח = גמילות חסדים

גורל = הגרלה

מר = עצב

נפטר הנדבן דוד רייז

עיתון 'הלבנון', ג' בחשוון תרל"ה 1874

אתמול הלכנו ללוות לבית עולמו את הגביר הנכבד רב צדקות וירא שמים, הרב דוד רייז מעיר יאנובה בפולין המדינה, אשר זה כתשע שנים עלה הר ה' צבאות ושכן כבוד בתוככי ירושלים. וכל הימים אשר ישב בירושלים היה חונן דלים בהלוואות גמ"ח. ומחוץ לעיר בנה עשרה בתים חדשים ומפוארים, ואת כל אלה הקדיש לעולמים שישבו בהם עניים על פי הגורל. כל בני ציון היקרים במר יללו על מות האיש הנכבד הזה.

קראו את הקטע מעיתון 'הלבנון' ומצאו:

1. כמה שנים אחרי הקמת השכונה נפטר דוד רייז? - _____
2. מאיזו עיר בפולין הוא הגיע? - _____
3. כמה בתים (דירות) בנה רייז בשכונת בית דוד? - _____
4. במה עסק דוד רייז בשבתו בירושלים? - _____

כעבור זמן נבנתה קומה שנייה בשכונת בית דוד. באחת הדירות החדשות החל לפעול 'הוועד הכללי כנסת ישראל'. ועד זה הוקם על ידי יוסף ריבלין במטרה לרכז את 'כספי החלוקה' בצורה מסודרת ולהפנות אותם למטרות חשובות. 'הוועד הכללי' בראשותו של ריבלין דאג במשך שנים לבנות בתים לעניים מחוץ לחומות, עד שהעמיד לא פחות מעשרים שכונות חדשות מחוץ לחומות!

בית דוד היום

חצר שכונת בית דוד בשנת 2012

שכונת בית דוד הקטנה קיימת עד היום והיא בין השכונות האחרונות בירושלים שכמעט ולא השתנו מיום הקמתן: הריצוף המקורי של החצר נשמר ובו שני פתחי בורות המים. גם המעבר הצר המוביל אל החצר עדיין קיים ועד היום הוא ננעל מדי לילה!

משרדי הוועד הכללי

'הוועד הכללי כנסת ישראל' עדיין קיים, והוא עוזר היום בעיקר לעניים ונזקקים. משרדי הוועד פועלים עדיין באותה דירה בשכונת בית דוד כבר יותר ממאה שנה!

בית הרב קוק

בשנת 1922 (חמישים שנה לאחר הקמת בית דוד) הושלמה בניית הקומה השנייה במלואה, ואל האגף החדש נכנס לגור הרב אברהם יצחק הכהן קוק, שהיה אז הרב הראשי האשכנזי הראשון של ארץ ישראל. הרב קוק עבד קשה כדי לקרב בין דתיים וחילוניים. אולי בגלל זה הוא בחר לגור בשכונת בית דוד, הנמצאת במרכז העיר המשותף לכולם, ולא בשכונה דתית או חילונית דווקא. הוא גם ביקש שהכניסה לביתו שבקומה השנייה תהיה מחוץ לשכונה דרך גרם מדרגות שיוביל ישירות אל הבית שלו. "שכונת בית דוד ננעלת מדי לילה," הסביר

הכניסה הנפרדת מבחוץ לבית הרב קוק

הרב, "ואני רוצה שכל מי שרוצה יוכל לפגוש אותי גם ביום וגם בלילה." בית הרב קוק משמש היום מוזיאון לזכרו.

מוזיאון התהילים

מוסד נוסף המצוי בשכונת בית דוד הוא 'מוזיאון התהילים'. מוזיאון זה הוקם לפני כ-30 שנה בירושלים ומוצגים בו 150 ציורים בדיוק, כמספר הפרקים בספר תהילים. האמן שצייר את כל הציורים האלה הוא משה צבי ברגר, יהודי

משה צבי ברגר ליד אחד מציוריו

קשיש המתגורר בשכונת בית דוד. כל אחד מציוריו של ברגר מוקדש לאחד הפרקים בספר תהילים והוא צבוע בשלל צבעים עליזים. ברגר מגלה כי הציורים מלאים בסודות, אותיות וסמלים אותם שאב מעולם הקבלה (המיסטיקה היהודית).

סיכום

הקיפו בעיגול את התשובות הנכונות:

ג. שכונת חצר נועדה להגן 1. מפני הטורקים 2. מפני שודדים וחיות רעות 3. מפני התמוטטות הגג	ב. "ונתתי לכם בביתי ובחומותי - 1. יד ושם, טוב מבנים ומבנות" 2. אור ושמש, טוב מגשם ורוח" 3. בית מחסה, טוב לעניים"	א. לדוד ריז 1. היו שמונה ילדים 2. היו ארבעה ילדים 3. לא היו ילדים בכלל
ו. הציורים במוזיאון התהילים 1. מושפעים מעולם הקבלה 2. מושפעים מציירים צרפתיים 3. מושפעים מאמנות נוצרית	ה. הרב קוק גר 1. בקומה הראשונה 2. בקומה השנייה 3. בקומה השלישית	ד. הדיירים בשכונה התחלפו 1. כל שבע שנים 2. כל חמש שנים 3. כל שלוש שנים

5. מאה שערים

מאה שערים היא השכונה החמישית שבנו היהודים מחוץ לעיר העתיקה.

יש דברים שאפשר לעשות רק ביחד

שכונת מאה שערים בשנים הראשונות. הפרות גודלו על ידי תושבי השכונה

הרעיון להקמת מאה שערים עלה בדעתו של יוסף ריבלין זמן קצר אחרי שהקים את 'הוועד הכללי כנסת ישראל'. הוא חישב ומצא כי אם יתאחדו מאה אנשים ויתנו כל אחד סכום כסף לא גדול, יהיה

להם יחד סכום התחלתי גדול לבניית שכונה גדולה ואיכותית. ריבלין כינס את יהודי ירושלים וסיפר להם על תוכניתו הגאונית: "במקום שכל אחד מאתנו יקנה בנפרד חומרי בניין, ישכור בנפרד אדריכל ופועלים וישלם בנפרד על הובלת הציוד למקום – נקים אגודה משותפת ונשכור יחד בעלי מלאכה שיעשו הכל מהתחלה ועד הסוף". התוכנית של ריבלין כל כך מצאה חן בעיני השומעים, עד כי בתוך שלושה ימים נרשמו ל'אגודת מאה שערים' יותר מ-150 חברים! תוכנית בניית השכונה הגדולה ביותר בירושלים יצאה לדרך.

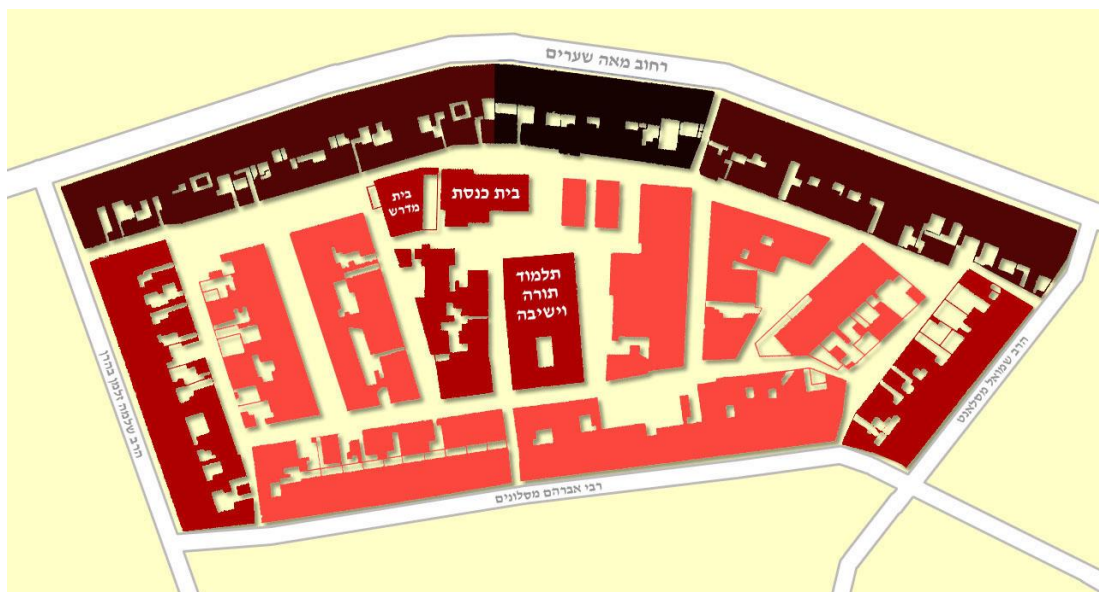
בניית השכונה

ריבלין יצא לשטח וחיפש אדמה להקמת השכונה. כשראה שהאדמות הקרובות לעיר העתיקה ולדרך יפו הפכו ליקרות יותר, קנה אדמה במרחק גדול מצפון לעיר העתיקה.

”עוד תראו,“ אמר ריבלין לחברי האגודה המודאגים, ”יום יבוא וירושלים תגדל ותגיע עד לשם, ואולי אפילו רחוק יותר!“

באביב של שנת 1874 נערך טקס הנחת אבן הפינה על חלקת האדמה הגדולה בהשתתפות חברי אגודת מאה שערים. בטקס נטמנה באדמה אבן גדולה בלב המגרש, כדי לשמש סמל ליסודות האבן החזקים שעליהם תיבנה השכונה כולה. בנאי השכונה עבדו במרץ וללא הפסקה, ובמלאות למאה שערים רק שבע שנים היא כבר עמדה בנויה כולה על כל 150 דירותיה. היתה זו השכונה הכי מודרנית שנבנתה עד אז בירושלים: התכנון שלה כלל גינות ציבוריות וכן פנסי רחוב לתאורת לילה.

המפה שלפניכם מלמדת איך התפתחה מאה שערים: שורת הבתים השחורה (עשר דירות) נבנתה ראשונה; אחריה נבנו הבתים בצבע אדום כהה; בהמשך נבנו הבתים בצבע אדום, ולבסוף נבנו הבתים הבהירים.

גם הפעם - שכונת חצר

חברי אגודת מאה שערים אהבו מאוד את רעיון שכונת החצר שנועדה להגן על תושבי השכונה מפני שודדים וחיות רעות. בשל כך הם תכננו את השכונה סביב חצר פנימית, שלתוכה נכנסים דרך שערים שננעלו מדי לילה. במרכז השכונה נחפרו בורות

מים והוקמו בית כנסת, בית מדרש ותלמוד תורה. הסופר ש"י עגנון בספרו 'תמול שלשום' תיאר יפה את הקמת שכונת מאה שערים:

עשרה בתים נבנו שם במאה שערים בראשונה – חדר ומסדרון לכל משפחה. וכל לילה היה נר דלוק בכל בית מפחד שודדים וליסטים, ואחד מאנשי הבית ניעור [ער] כל הלילה ולומד תורה, [מפני] שהתורה מגינה ומצילה. לא יצאו [עברו] שנים הרבה עד שבאו שאר החברים ובנו להם בתיהם."

קראו את תיאורו של ש"י עגנון, הביטו במפת מאה שערים, ומצאו:

1. מדוע נבנו עשרת הבתים הראשונים דבוקים זה לזה? - _____
2. מהם המבנים שנבנו בלב השכונה, עוד לפני שהושלמה מסגרת שכונת החצר? - _____
3. למה הם נבנו לפני שהושלמה מסגרת שכונת החצר? - _____
4. כמה שערים יש למאה שערים? - _____

שם השכונה

רבים חושבים שלמאה שערים יש מאה שערים, אבל זה לא נכון. ה'שערים' בשם

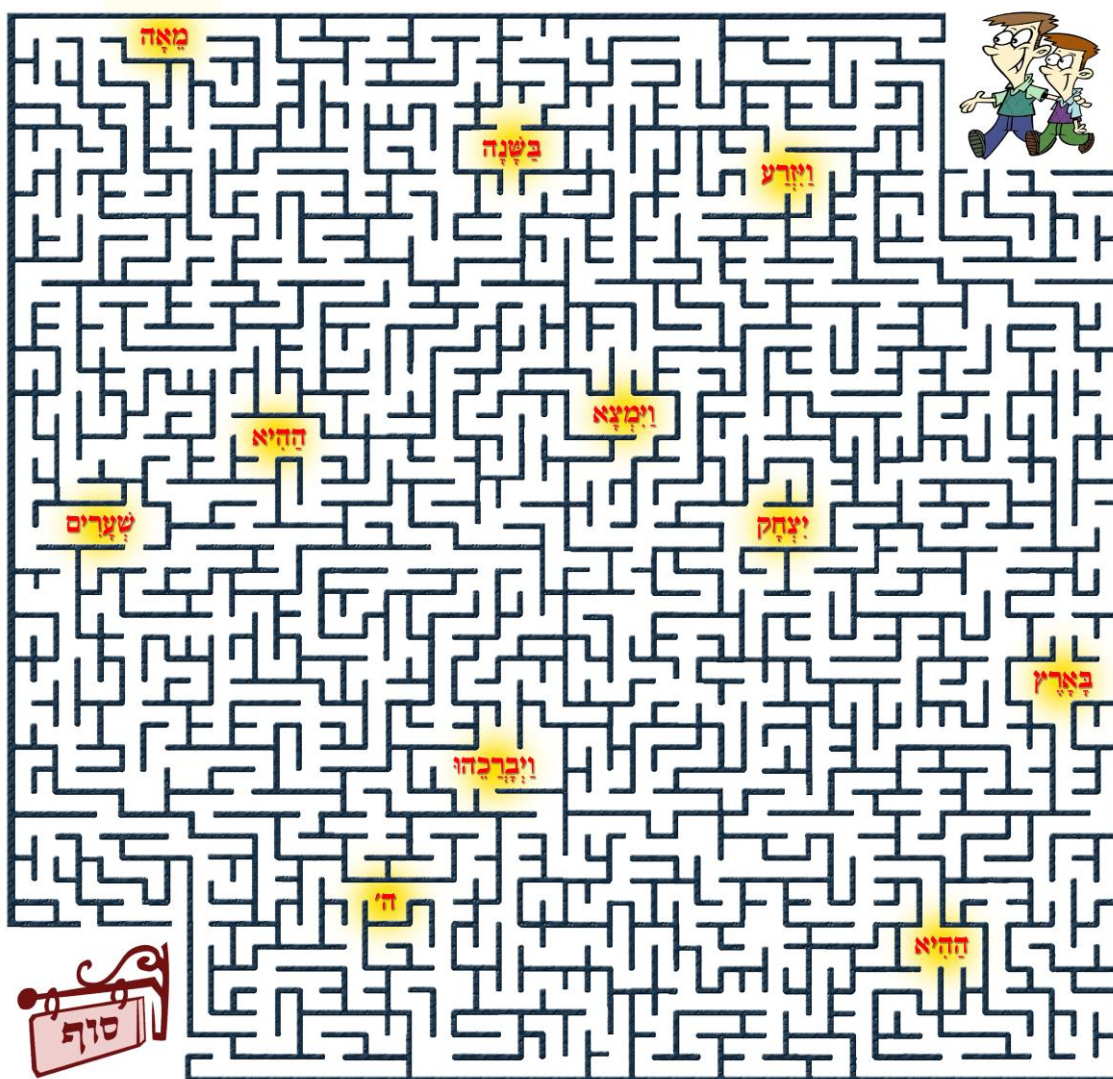

הכניסה למאה שערים דרך אחד השערים
ב-1958 (צילום: פריץ שלזינגר)

השכונה כלל אינם שערי כניסה! האגודה שהקים ריבלין נקראה 'מאה שערים' מפני שריבלין ביקש, כזכור, לאסוף מאה אנשים להקמת שכונה משותפת. את הביטוי 'מאה שערים' הוא לקח מפרשת 'תולדות' שבספר בראשית. בפרשה מסופר על יצחק אבינו שזרע חיטה, וקיווה מאד שיירד גשם ושהאדמה

שני ילדים יצאו לחפש את מילות הפסוק של מאה שערים בין סמטאות השכונה. עזרו להם למצוא את הדרך עד לסוף המסלול ואספו את מילות הפסוק בזו אחר זו.

48

מה גרם לצפיפות הגדולה במאה שערים?

במלאות לשכונה 25 שנה, גרו בה יותר מ-800 תושבים בכ-200 דירות. שלוש שנים לאחר מכן היו כבר 300 דירות במאה שערים ומספר הדיירים הגיע לכ-1,500. השכונה גדלה כל כך הרבה וכל כך מהר משתי סיבות:

1. המשפחות שגרו בה היו ברוכות ילדים (בעלות ילדים רבים).

2. עולים חדשים רבים ממזרח אירופה, כמו פולין ורוסיה, ביקשו לגור בשכונה.

הדיירים החדשים והמשפחות הגדולות גרמו לצפיפות רבה במאה שערים. לא היו עוד דירות למכירה ולהשכרה ולכן בנו הדיירים קומה שנייה מעל חלק מהדירות, ואף הקימו בתים בלב החצר הגדולה. כשגם זה כבר לא הספיק, יצאו אנשי מאה שערים והקימו שכונות קטנות שנצמדו לשכונה הגדולה כמו אוזניים. שכונות אלו נבנו לרוב על ידי נדבנים עשירים שביקשו לקרוא את השכונה הקטנה על שמם, או על ידי ארגון

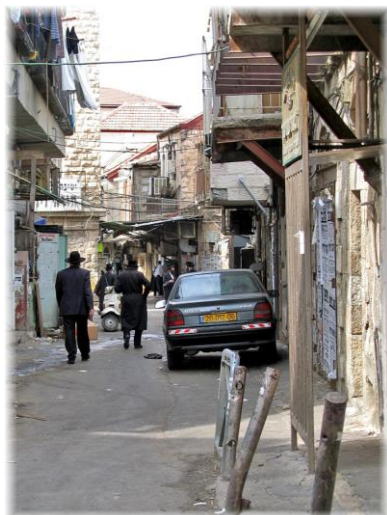
יוצאי עיר או מדינה מסוימת.

כך, למשל, ניתן למצוא עד היום בצמוד למאה שערים את שכונת 'שערי משה' על שם משה ויטנברג, את שכונת 'בתי ורשה' על שם יוצאי העיר ורשה, או את 'בתי אונגרין' על שם יוצאי הונגריה.

חג הסוכות בשכונת בתי אונגרין הצמודה למאה שערים

מאה שערים היום - שכונה חרדית

מאה שערים בשנת 2012

בוני שכונת מאה שערים היו אנשים דתיים מאד. הם רצו שבשכונה שלהם יגורו רק אנשים דתיים כמוהם, וקבעו כללי התנהגות ולבוש מחמירים ביותר לכל מי שביקש להצטרף לשכונה. כללים אלה נשמרים עד היום, ובשל כך גרים במאה שערים רק חרדים.

אנשים המבקשים ללמוד על החברה החרדית באים לבקר

בסמטאות מאה שערים – בבתי הכנסת, בישיבות הרבות שבשכונה, בחצרות, ובלוחות המודעות המיוחדים שברחובות. גם אתם מוזמנים לבוא לבקר בשכונה, וזאת בתנאי שתכבדו את התושבים ותקפידו על הכללים: בואו לבושים בצניעות (בגדים ארוכים שמכסים את המרפקים והברכיים); אל תצביעו על אנשים ברחוב ואל תצלמו אותם ללא רשות.

סיכום

הקיפו בעיגול את התשובות הנכונות:

א. אנשי השכונה גידלו 1. חתולים 2. פרות 3. כבשים	ב. בשנת 1881 היו בשכונה 1. 10 בתים 2. 100 בתים 3. 150 בתים	ג. בהתחלה היו כמה מהתושבים 1. ערים כל הלילה ולומדים תורה 2. עוודרים כל היום ובערב זורעים 3. ישנים בצהריים ושותים תה
ד. הפסוק של השכונה לקוח 1. מספר בראשית 2. מספר ויקרא 3. מספר דברים	ה. 'בתי ורשה' היא שכונה 1. בתוך מאה שערים 2. צמודה למאה שערים 3. בתוך בתי אונגרין	ו. במאה שערים גרים היום 1. רק חילוניים 2. רק חרדיים 3. רק ערבים

ומה הלאה?

סקרנו את חמש השכונות הראשונות מחוץ לחומה, ורק נגלה לכם שהשכונה השישית, **אבן ישראל** שמה, הוקמה בסך הכל שנה אחרי מאה שערים. היא נבנתה על דרך יפו (היום – רחוב יפו), במרחק גדול למדי מהעיר העתיקה, אבן ישראל היא השכונה האחרונה שניתן לספור באופן מסודר, מפני שאחריה החל "מבול של שכונות" שנבנו יחד באותו זמן וכבר אי אפשר לדעת מי קדמה למי. אבל אין זה משנה, העיקר שירושלים גדלה, ובתוך 50 שנה היו מחוץ לחומתה יותר מ-60 שכונות!

שובי בת ירושלים

מצאו בתפזורת שלפניכם את כל השכונות הירושלמיות המופיעות בשיר 'שובי בת ירושלים' שבעמוד הבא (סך הכל 13 שכונות). השכונות מסתתרות במאוזן, במאונך, ישר והפוך אך לא באלכסון. אם תפתרו נכונה, תישארנה בתפזורת 12 אותיות שבהן לא עשיתם כל שימוש, ואשר משלימות את שמה של שכונה ירושלמית נוספת.

שם השכונה הנוספת הוא: _____

שובי בת ירושלים

(שיר על שכונות ירושלים)

מילים: דודו ברק ★ לחן: נחום היימן

מפתח מילים קשות

רְבוֹן = אלוהים

הֶלֶה = אור חלש

סָהַר = ירח

הַגִּיחַ = הופיע לפתע

אָפֹד זָהָב וְחוֹשֶׁן =

מבגדי הכוהן הגדול

שְׁנָאִיִּים = מלאכים

מִרְבֵּד = שטיח

עֵיר שָׁלֵם = ירושלים

נָדַח = רחוק

אור נדלק בבית הכרם, נר זורח בנִיֹּת,
בגוֹן הילה זוהרת ועיניי אל תלפיות.
בקומִמִּיֹת בוקע שיר מקשת החלון,
מְגִילָה מזמור נובע אל אוקיינוס הלילות.

שובי, שובי, בת ירושלים,
אל ביתי, אל יום קודשי,
הריבון גמל עלייך ועלי ועל נפשי.

סַהַר של שבת הגיח, שט על מאה שערים,
איש מבית לוי הופיע, שב מדרך נס הרים.
כוהנים עברו בחושך בבואם מעיר גנים,
עם אפוד זהב וחוֹשֶׁן, רִימוֹנִים ופַעֲמוֹנִים.
שובי, שובי, בת ירושלים...

אל רמת רחל יגיעו מלאכים וּשְׁנָאִיִּים.
את ימין משה ירגיעו משכנות שאננים.
מישהו מרבד יניח על עין כרם הרדומה
ושלווה גדולה יבטיח לרחביה ורוממה.
שובי, שובי, בת ירושלים...

הריבון הנה גמל עלייך, נומי, נומי, עיר שלם,
הנידח במשוררייך את שירך הנו חולם.

סוף דבר

עוד חוברת ירושלמית הגיעה לסיומה. איתה יצאנו למסע קסום אל מחוץ לחומות, ולמדנו לעומק על ירושלים החדשה בתחילת דרכה. עכשיו אנחנו מכירים אנשים נפלאים כמו משה מונטיפיורי, יואל משה סלומון, יוסף ריבלין, הרב דב"ש, הרב קוק ועוד רבים אחרים. גם למדנו מדוע חששו הירושלמים ולא הסכימו לצאת מהחומות, ומה שכנע אותם לעשות זאת בכל זאת. השכונות הקטנות ההן, שנבנו בקושי ובמאמץ רב, קיימות כולן עד היום, אבל כבר קשה להבחין בהן. הן "נבלעו" בין שאר השכונות הרבות של ירושלים, ורק מעטים זוכרים שהן בעצם היו הראשונות. אבל לשכונות האלו זה לא מפריע. הן מסתכלות בוודאי סביב בשמחה ובגאווה, ואולי אפילו מתקשות קצת להאמין שההרים השוממים, בהם התהלכו פעם חיות רעות ושוודדים, שוקקים היום חיים של עיר תוססת. גם ירושלים בוודאי שמחה וגאה להיות העיר הגדולה בישראל, והיא מביטה באהבה גדולה בילדים המשחקים ברחובותיה.

